

'De radicaliseringsindustrie'

'De radicaliseringsindustrie'

Van pionieren naar professionaliseren

Annebregt Dijkman

Amsterdam University Press

Ontwerp omslag: Gijs Mathijs Ontwerpers
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 853 9
e-ISBN 978 90 4855 207 8
DOI 10.5117/9789463728539
NUR 740

© A. Dijkman / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor mijn medepioniers:

Karim

Mijn collega's

Ingrid en Paula: de dapperste moeders die ik ken

T. Je zei: 'Stap in die arena.' Ik hoop dat je dit ooit leest

Annegreet: mijn eigen moeder die de weg voor me vrijmaakte

Ik hoop dat ik iets van jullie wijsheid door kan geven.

Ter nagedachtenis aan Soumeyya (2015-4 april 2019) Al Hasakah,
Syrië. Inna lillahi wa inna ilayhi raji'un. En voor alle kinderen die
leven in geweld en terreur.

Inhoud

Voorwoord: van pionieren naar professionaliseren	13
Enkele opmerkingen vooraf: tricky business	17
Pionieren: inleiding	21
De 'Kamer van God'	25
Risico's van het vak	28
Radicaal (on)zichtbaar	33
Familieondersteuning	35
Veranderende complexiteit	40
Pionieren: samenvatting	41
Leeswijzer voor dit boek	43
1. Radicalisering: een wicked problem	45
Inleiding	45
Leeswijzer & leerdoelen	47
Wicked problems	47
Het vliegtuig en de mayonaise: het belang van paradigma's over complexiteit	48
Kenmerken van een wicked problem	49
Radicalisering als wicked problem	51
De toren van Babel: spraakverwarring en de perspectieven op radicalisering	54
Definities	57
Cirkelmodel: radicalisering in de context van de democratische rechtsstaat	60
Dominante perspectieven	63
Kijken door een caleidoscoop	70
Radicalisering als toetssteen van de democratische rechtsstaat	74
Verschil tussen reguliere multiprobleem-casuïstiek en radicaliseringscasuïstiek	83
Radicalisering: samenvatting	86
2. De 'radicaliseringsindustrie': de complexe beroepspraktijk	89
Inleiding	89
Leeswijzer & leerdoelen	91

Professionals: wie doet wat in Nederland	92
Spelers van de overheid	92
Gespecialiseerde organisaties of onderdelen van organisaties	93
Opleidings- & (onderzoeks)instituten	93
Politiek & media	94
(Jeugd)zorg – en geestelijke gezondheidsorganisaties & onderwijs	94
Private organisaties, stichtingen en professionals in gecombineerde rollen	94
‘De radicaliseringsindustrie’	95
De ‘echte’ expert	99
De ‘werkafspraak’	104
Façades: de kenmerken van het professionele toneel waarop we spelen	108
Samenwerken & de uitdaging van vertrouwen	115
Veiligheid	117
Meten is weten?	121
Het ‘persoonlijke is professioneel’: over drijfveren, identiteiten & een rugzak	126
‘Help, ik heb geholpen’: over rouw, trauma en PTSS bij professionals	132
‘De radicaliseringsindustrie’: samenvatting	137
3. Professioneel koorddans: spanningsvelden & de context	139
Inleiding	139
Leeswijzer & leerdoelen	140
De cijfers versus de impact	140
Breed fenomeen versus beleidsfocus op jihadisme	145
Contextproblematiek versus taakgericht werken door overheid	146
Eén overheid versus ondermijnende effecten door diezelfde overheid	146
Rijksoverheidsbeleid versus lokale verantwoordelijkheid	148
Brede beleidsaanpak versus professionele specialisatie	149
De gemeente als regievoerder versus afhankelijkheid in informatiepositie	150
Vertrouwelijke werkwijze versus transparante zorg	152
Zorg als doel versus zorg als veiligheidsmiddel	153
Reguliere organisaties versus specifieke problematiek	155
Standaardwerkwijzen & protocollen versus maatwerk	157
Het geduld van radicaliseringsprocessen versus beperkte tijd van professionals	158
De geprezen professional versus de verdachte professional	159
Professioneel koorddans: samenvatting	163

4. Professionaliseren: naar contextueel werken	165
Inleiding	165
Leeswijzer & leerdoelen	166
Radicalisering als wicked problem: een professioneel handelingsperspectief	167
Lotgenotencontact: een praktisch voorbeeld van de context en de beheersvraag	169
Het Contextmodel: werken met extremisme	172
Contextmodel: de basiscontexten & de betekenissen	173
Contextmodel: de onderlinge relatie & invloed	177
Contextmodel: de onderlinge opgaaf	180
Professionaliseren: de 3E-methode van Experimenteren, Evalueren & Excelleren	182
Experimenteren, evalueren en excelleren	183
Experimenteren, evalueren en excelleren onder druk	184
Belemmerende factoren voor experimenteren	184
Belemmerende factoren voor evalueren	185
Belemmerende factoren voor excelleren	186
Experimenteren	187
Aansluiten bij de opgaaf van veranderende complexiteit	187
Afspraken over samenwerken	188
Informatie delen & convenanten	189
Samenwerken met strategische (gelegenheids-)allianties	190
Aandacht voor specifieke doelgroepen	191
Evalueren	192
Kwaliteit- en integriteitskaders	192
Competentie- & functieprofiel eerstelijnsprofessional	194
Screening	196
Duidingssystematiek & kwaliteitseisen voor de duidingsspecialist	197
Risicotaxatie-instrumenten of -richtlijnen	198
Dossiervorming	201
Wetenschappelijk onderzoek & evidence-based werken	202
Scenarioplanning & kennisontwikkeling	202
Institutioneel geheugen	203
Mediaberichtgeving	204
Excelleren	205
De reflectieve en kritische professional	205
Zelfzorg & intervisie	207
Aansturing & management	208
Ethiek en professioneel oordeelsvermogen	209

Structurele deskundigheidsbevordering	210
Opdrachtgeverschap & adviseurschap	211
Waarom we het over geld moeten hebben	213
Toetsingskader: van pionieren naar professionaliseren	214
Voor wie	214
Doel	214
Basisvoorwaarden voor (verdere) professionalisering	214
Indeling	215
1. Conceptualisering: professioneel werken met radicalisering, extremisme & terrorisme	215
2. Perspectieven op radicalisering, extremisme en terrorisme	216
3. Spanningsvelden in het werken met radicalisering	216
4. Contextmodel: werken met extremisme	217
5. 3E-methode: experimenteren & evalueren & excelleren	218
6. Toekomstscenario's	219
7. De verantwoordelijke & het commitment & draagvlak en motivatie	219
8. Toetsen van expertise	220
Tot slot	220
5. Toekomstscenario's	221
Toekomstscenario's fenomeenontwikkelingen	221
De uitbraak van COVID-19	221
Internationale conflictsituaties en onderdrukking als jihadistische voedingsbodem	222
Rechts-extremisme	222
'Salafisme' als stigma	223
Een diaspora van ISIS-sympathisanten en intergenerationele overdracht	223
Extremisme & sociale media	224
Toekomstscenario's beroepspraktijk	225
Beroepsvorming & opleiding	225
Kwaliteitskaders in (overheids-)organisaties	226
Beroepsverenigingen & vakgroepen	226
Werken met extremisme als risicoberoep	227
Verantwoording	229
Kenmerken van organisatie-antropologisch onderzoek	229
Inhoudelijke keuzes	229

Bronnen & informatie	230
Op de schouders van pioniers	231
Tot slot	232
Verder praten en leren: werkenmetextremisme.nl	233
Dankwoord	235
Over de auteur	237
Noten	239
Literatuurlijst	253

Voorwoord: van pionieren naar professionaliseren

Terwijl pakken toiletpapier de winkels uitvloegen en het kabinet deskundigen de hemel in prees als bakken van hoop in onzekere tijden, vloog de paniek mij naar de keel. De uitbraak van het coronavirus was eng, maar een angstige bevolking enger. En toen ging mijn concentratie, heel intelligent, tegelijk met de rest van Nederland in lockdown en liet zich niet meer zien. Hoe moest ik in deze omstandigheden in hemelsnaam dit boek afschrijven? Ik kwam mezelf huilend op straat tegen als ik tijdens een blokje om een ontluikende roos zag, maar ook het tegenovergestelde gebeurde: ik trof mezelf dubbelgevouwen van het lachen aan in de supermarkt toen ik daar na verloop van tijd nog steeds de lege schappen zonder borrelnootjes zag. Het leek alsof ik in een waanzinnige droom wakker was geworden waaruit ik niet kon ontsnappen.

Maar al snel voelde ik waarom menselijke gezelligheid een belangrijkere overlevingsfactor is dan gezond voedsel. En net toen ik van gekkigheid niet meer wist wat ik moest doen, kreeg ik het gevoel dat ik in een grote spiegel aan het kijken was. Dat virus met zijn onvoorspelbare verloop, de doden, de vele meningen, de angst van mensen, de groepen die niet gehoord werden, botsende experts, de ‘complottheorieën’, de roep om gezondheid boven privacy te stellen, de eindeloze stroom mediaberichten, de internationale ontwikkelingen, het onderscheid in wat een vitaal beroep is en wat niet; het leek verdacht veel op waar ik over aan het schrijven was: ‘de radicaliseringsindustrie’.

En toen veranderde er iets. Ik schreef immers over radicalisering als een wicked problem: een ongestructureerd maatschappelijk fenomeen zonder kop of staart, met een fysiek en een sociaal aspect, diverse belangen en perspectieven, een onontgonnen terrein, met grote impact op mensenlevens en waar professionals zich maar mee moeten zien te redden. Het was alsof het universum tegen me schreeuwde: ‘Kijk eens, hier, gratis voor jou: dit is hoe het echt is als je met fundamentele onzekerheid moet leren omgaan. Ga daarover maar schrijven.’ En dat deed ik.

Als je mij een paar jaar geleden had gevraagd wat voor werk ik doe, dan had ik waarschijnlijk gezegd: ‘Ik werk met radicalisering’. Af te lezen aan de meeste gezichten, was dat geen helder antwoord. Daarom stapte ik gaandeweg over op: ‘Ik adviseer over terrorisme’. Dat snapt iedereen, vooral dankzij

het dramatische 'huwelijk' tussen terroristen en media. Toch dekt het de lading niet. Het werken met radicalisering is bovendien geen zelfstandig beroep en heeft dus ook geen naam. Tot ik me realiseerde dat de manier waarop ik werk – hybride en met een meervoudig perspectief – wel een naam heeft, namelijk die van organisatie-antropoloog. Wat een opluchting! Soms bekwam me het gevoel dat je pas goed in je vak kunt zijn als je een eenduidig antwoord kunt geven op wat je doet. Maar ik hoefde helemaal geen keuze te maken tussen onderzoek doen, bestuurders adviseren, families begeleiden, filmresearch doen, trainen van professionals of schrijven. Sterker nog, in *'De radicaliseringsindustrie' van pionieren naar professionaliseren* heb ik mijn inzichten juist vanuit die verschillende rollen opgetekend.

Maar er is nog een reden waarom het prettig is dat ik mijn werk een naam kan geven. Want daardoor past het in een 'hokje'. En ons brein wil dat graag, die hokjes, dat is overzichtelijk en makkelijk uit te leggen. Dat heet ook wel 'need for closure': dingen die kloppen, die afgebakend zijn, die je kunt begrijpen en waar je grip op kunt uitoefenen. Die behoefte is menselijk, maar in het werken met radicalisering, extremisme en terrorisme ontbreekt het daar nu juist vaak aan. Door mijn werkzaamheden weet ik dat professionals dit iedere dag ervaren en dat het allerlei uitdagingen en dilemma's oplevert. In dit boek laat ik je daarom door antropologische bril kijken naar dat werk en in welke omstandigheden het plaatsvindt. Met als doel dat er bij jou ook iets kan veranderen. Bijvoorbeeld omdat je meer overzicht krijgt, je je minder professioneel alleen gaat voelen, je meer houvast in je werk vindt, het een aanleiding is tot een goed gesprek met collega's of je privéomgeving. Of, als je op het punt staat om ook te gaan pionieren, je alvast voorbereid bent op je professionele reis.

Dit boek is er in de eerste plaats voor professionals; voor uitvoerders, bestuurders en leidinggevendenden, voor opleiders en studenten. Er bestaat geen specifieke beroepsopleiding voor het werken met radicalisering en het werken met radicalisering is niet geclassificeerd als (risico)beroep. Terwijl professionals ondertussen wel werken met de onderliggende opgave: dat kinderen en volwassenen in het ergste geval 'op weg' zijn om anderen dood te maken, anderen ondersteunen die mensen doden of zelf doodgaan. Dat is de reden dat ik hoop dat dit boek in de tweede plaats ook behulpzaam kan zijn voor gezinnen van mogelijk geradicaliseerde kinderen of familieleden. Als geen ander weten zij hoe verdriet, machteloosheid en schaamte daarover hun leven in zijn greep kan houden. Wellicht kan dit boek, of delen daaruit, ook bijdragen aan het contact met professionals en verwachtingen in het werken met elkaar. Want als radicalisering je huis 'binnenwandelt' en daar de boel 'kort en klein slaat' komt daarachteraan vaak ook nog een lange stoet

van 'helpers en nieuwsgierigen' je voordeur binnen. De meeste professionals proberen, direct of op afstand, samen met het gezin die brokstukken op te ruimen en andere te voorkomen, maar niet altijd, en niet altijd even goed. Radicalisering, extremisme en terrorisme en de aanpak daarvan zijn geen wiskunde maar mensenwerk. Maar gelukkig, menselijke veerkracht is wonderbaarlijk. Dit boek is mijn bijdrage daaraan, op de schouders van velen.